

0088-0097- SS Clemens I - Epistola ad Clericos

O93, f. 2va; N442, f. 14vb; V630, 14ra; I83, f. 24ra; VD38, f. 22ra; SG670, p. 14b; Bcan4, f. 32v

ITEM¹ INCIPIT² EPISTOLA GENERALIS³ CLEMENTIS PAPAE OMNIBUS <VD38, f. 22rb> TAM MAIORIS⁴ QUAM INFERIORIS ORDINIS CLERICIS AC⁵ CUNCTIS FIDELIBUS SCRIPTA⁶.

Clemens⁷ ⁸ urbis Romae episcopus omnibus coepiscopis, presbyteris, diaconibus ac reliquis clericis, et cunctis principibus, maioribus minoribusve⁹ omnibusque generaliter fidelibus benedictio claritas¹⁰ et gloria in gratia dei, quae data est nobis <N442, f. 15ra> in Christo Iesu domino nostro.

Urguet¹¹ nos, fratres¹², <I83, f. 24rb> multus amor vester et religiosa¹³ invitat¹⁴ devotio, quia debitores sumus, ut quaedam vobis scribamus.

<SG670, p. 15a> Vobis¹⁵ ergo, qui sacerdotio domini fruimini¹⁶ et in speculo estis positi, plus scire oportet, ut subditos vobis populos pleniter docere possitis eisque ad regna caelorum ducatum¹⁷ praebere domino annuente valeatis. Unde et ipsa per se veritas ait: Vobis datum est nosse mysterium regni dei, ceteris autem in parabolis et reliqua. Propter¹⁸ quod consilium¹⁹ do unicuique vestrum constanter docere verba divina, et discitentibus libenter accommodare²⁰ aurem verbo dei. <VD38, f. 22va> Vestrum²¹ enim, qui²² legatione²³ Christi²⁴ fungimini, est docere populos, eorum vero est vobis oboedire ut deo. Si autem vobis episcopis non oboedierint omnes presbyteri, diaconi ac subdiaconi et²⁵ reliqui clerici cuncti²⁶ ²⁷ omnesque principes tam maioris²⁸ ordinis quam et inferioris atque reliqui <SG670, p. 15b> populi, tribus et linguae non obtemperaverint, non solum infames, sed et²⁹ extorres³⁰ ³¹ a regno dei et consortio fidelium a³² liminibus sanctae dei ecclesiae alieni erunt. Nam vestrum est eos instruere³³, eorum vero³⁴ est vobis oboedire ut deo, cuius legatione³⁵ fungimini <I83, f. 24va> dicente domino: Qui vos audit, me audit, et³⁶ qui vos spernit, me spernit, et qui vos recipit, me recipit, et qui me recipit, recipit eum, qui me misit. Nihil³⁷ ³⁸ enim iniustius³⁹ vel inhonestius⁴⁰ est quam filios patribus rebelles aut clericos vel laicos doctoribus seu discipulos magistris inoboedientes vel protervos⁴¹ existere. Novimus enim primum hominem per inoboedientiam cecidisse, idcirco omnes hoc vitium summopere cavere monemus⁴². Et quia dominus⁴³ superbis resistit, humilibus autem dat gratiam, dominus <VD38, f. 22vb> noster mit<SG670, p. 16a>tens nos vice sua in⁴⁴ loco apostolorum ad praedicandum praecepit nobis docere <Bcan4, f. 33r> omnes omnesque nobis fideliter oboedientes ut ipsi⁴⁵ existere, quoniam nec aliter⁴⁶ ⁴⁷ terra pariet⁴⁸ fructus suos, nisi culta receperit semen et irrigata⁴⁹ germinaverit et pariat, quae est paritura. Sic et omnis homo, qui libenter non receperit verbum dei, illudque in corde suo germinare non siverit⁵⁰ ⁵¹ ac minime crediderit doctoribusque⁵² et episcopis suis⁵³ non benivulus, sed rebellis atque inoboediens exstiterit⁵⁴, fructum non germinabit nec pariet, sed similis est⁵⁵ arbori⁵⁶ illi, de qua dominus ait: Omnis <I83, f. 24vb> arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem⁵⁷ mittetur.

Primus⁵⁸ enim pontifex Aaron chrismate compositionis⁵⁹ perunctus princeps populi fuit et tamquam rex primitias et tri<SG670, p. 16b>butum per capita accepit a populo, et iudicandi plebem⁶⁰ sorte suscepta de mundis immundisque iudicabat. Sed et⁶¹ si alius ex ipso unguento perunctus est virtute inde concepta, etiam ipse <VD38, f. 23ra> rex aut propheta aut pontifex fiebat. Quod si temporalis et⁶² gratia ab hominibus composita tantum potuit, intellegite iam, quantum sit illud unguentum, <N442, f. 15rb> quod a deo de virgulto vitae prolatum est, cum hoc, quod ab hominibus factum est, tam eximias⁶³ ⁶⁴ inter homines conferat⁶⁵ ⁶⁶ dignitates. Quid enim in praesenti saeculo propheta gloriosius, pontifice clarius, rege sublimius? Omnis⁶⁷ enim pontifex sacro⁶⁸ chrismate⁶⁹ perunctus et in civitate constitutus, scripturis sacris⁷⁰ eruditus, carus et pretiosus⁷¹ hominibus oppido⁷² esse debet. Quem quasi Christi locum <SG670, p. 17a> tenentem⁷³ honorare omnes debent eique servire et oboedientes ad salutem suam fideliter existere scientes, <I83, f. 25ra> quod sive honor sive iniuria, quae ei defertur⁷⁴, in Christo⁷⁵ redundat et a Christo in deum. Audire ergo eum attentius⁷⁶ oportet et ab ipso suscipere doctrinam fidei, monita⁷⁷ autem vitae a presbyteris <V630, f. 14va> inquirere, a diaconibus vero ordinem disciplinae. Propter quod deprecor <O93, f. 2rb> <VD38, f. 23rb> vos, conservos⁷⁸ et adiutores meos, ut discatis attentius animarum curam gerere et pro omnibus stare, maxime tamen pro his, qui in cultu divino laborant. Ecclesiarum⁷⁹ omnium⁸⁰ curam habetote, servorumque⁸¹ earum⁸² adiutorium praebete, viduarum⁸³ religiosam curam gerite, pupillos enixius⁸⁴ liberate, pauperibus misericordiam facite, iuvenes pudicitiam <SG670, p. 17b> docete et, ut breviter totum⁸⁵ dicam, alterutrum vos, in quibus res poposcerit⁸⁶, sustentate. Deum colite, qui creavit caelum et terram, et Christo credite. Invicem vos diligite et misericordes estote in⁸⁷ omnes. Non verbo solo, sed opere et rebus replete caritatem. Agite⁸⁸ pro viribus, conservi dilectissimi, quia bonum est, ut unusquisque vestrum, secundum quod potest, <I83, f. 25rb> prosit accedentibus⁸⁹ ad fidem religionis nostrae⁹⁰. Et ideo non vos pigeat secundum sapientiam, quae vobis per dei providentiam col<VD38, f. 23va>lata est, instruere⁹¹ ignaros⁹² et docere. Desiderium ergo habere omnes erga doctorem veritatis eumque⁹³ ut oculos suos amare oportet, quia et⁹⁴ ipsum populum⁹⁵ sibi commissum ceu⁹⁶ proprios filios amare et docere condecet. Hoc enim a patre caelesti⁹⁷ donatum est, sed⁹⁸ salus in eo est, ut voluntatem eius, cuius amorem et de<SG670, p. 18a>siderium deo largiente conceperint, faciant⁹⁹.

Si¹⁰⁰ quis ergo fidelis voluerit existere et desiderat baptizari, exutus¹⁰¹ ¹⁰² prioribus <Bcan4, f. 33v> malis de reliquo pro bonis actibus heres bonorum¹⁰³ caelestium ex¹⁰⁴ gestis propriis fiat. Accedat autem, qui vult, ad sacerdotem¹⁰⁵ suum, et ipsi det nomen suum atque ab eo audiat mysteria¹⁰⁶ regni caelorum, ieiuniis frequentibus operam impendat¹⁰⁷ ac semetipsum in omnibus probet, ut tribus mensibus iam consumando¹⁰⁸ in die festo possit baptizari. Baptizatur¹⁰⁹ autem¹¹⁰ unusquisque in aquis perennibus¹¹¹, nomine¹¹² trinae beatitudinis invocato super se, perunctus primo oleo per orationem <N442, f. 15va; I83, f. 25va> sanctificato, ut ita demum¹¹³ ¹¹⁴ per haec¹¹⁵ consecratus possit <VD38, f. 23vb> percipere locum cum sanctis. Nullus¹¹⁶ enim propter¹¹⁷ obprobrium senectutis vel no<SG670, p. 18b>bilitatem¹¹⁸ generis aut iuventutis a¹¹⁹ parvulis et minus eruditis, si quid forte est utilitatis aut¹²⁰ salutis, inquirere neglegat. Qui enim rebelliter vivit¹²¹ et discere atque agere bona recusat, magis diaboli quam Christi membrum esse ostenditur et potius infidelis quam fidelis monstratur. Quomodo ergo¹²² non¹²³ omnibus¹²⁴ hoc amabile est cunctisque exoptatum¹²⁵, ut, quae ignorat, discat, et, quae didicerit, <V630, f. 14vb> doceat? Certissimum namque est, quod neque amicitia neque propinquitas generis neque regni sublimitas homini debet esse pretiosior veritate, quia nihil¹²⁶ est¹²⁷ ¹²⁸ pretiosius¹²⁹ anima. Dominus¹³⁰ autem creator omnium ex initio ad imaginem suam hominem fecit, eique¹³¹ dominatorem¹³² terrae marisque et aeris ipsius dedit veritatemque inquirere prae<SG670, p. 19a>cepit, et¹³³ sicut¹³⁴ verus nobis propheta enarravit et ipsa rerum ratio docet. Solus enim homo est rationabilis, et consequens est, ut ratio¹³⁵ irrationabilibus dominetur. Hic¹³⁶ enim ab initio, <VD38, f. 24ra> cum <I83, f. 25vb> adhuc iustus esset, cunctis viris¹³⁷ ¹³⁸ et omni fragilitate¹³⁹ superior erat, ubi autem peccavit et factus est servus peccati, simul¹⁴⁰ et fragilitati efficitur obnoxius¹⁴¹ ¹⁴². Quod¹⁴³ idcirco scriptum est, ut sciant homines, quia¹⁴⁴, sicut ex impietate passibiles facti sunt, ita per pietatem possunt esse impassibiles¹⁴⁵, et non solum impassibiles¹⁴⁶, verum et parva¹⁴⁷ in deum fide¹⁴⁸ aliorum passiones curantes. Ita enim verus ipse propheta promisit dicens: Amen dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc¹⁴⁹, et transibit¹⁵⁰. Huius vocis etiam vos ipsi documenta cepistis, etiam facta quaedam per magistros nostros¹⁵¹, ipsos videli<SG670, p. 19b>cet apostolos, non ignoratis, quia adstantibus nobis eorum meritis daemones cum passionibus, quas hominibus invexerant¹⁵², transierunt et fugati sunt. Quia ergo alii quidem homines patiuntur, alii patientes sanant¹⁵³, causa sine dubio vel patiendi vel curandi noscenda est. Quae non alia esse quam¹⁵⁴ patientibus quidem infidelitatis, curantibus¹⁵⁵ vero¹⁵⁶ fidei demonstratur. Infidelitas enim, dum non cre<VD38, f. 24rb>dit futurum dei iudicium, peccandi li<I83, f. 26ra>centiam praebet, peccatum vero hominem passionibus obnoxium¹⁵⁷ ¹⁵⁸ facit. Fides autem futurum esse dei iudicium credens continet homines a peccato. Non peccantes vero non solum liberi sunt a daemonibus et passionibus, verum et aliorum daemones et passiones fugare possunt. Ex¹⁵⁹ his ergo omnibus¹⁶⁰ colligitur, quod origo totius mali ab ignorantia descendat, et ipsa sit malorum omnium¹⁶¹ mater, quae <N442, f. 15vb> incuria quidem et ignavia¹⁶² gignitur. Neglegen<SG670, p. 20a>tia vero alitur¹⁶³ et augetur atque¹⁶⁴ in sensibus hominum radicatur¹⁶⁵, dum amatur, quam, si quis¹⁶⁶ forte doceat effugandam, velut¹⁶⁷ antiquis et hereditariis sedibus moleste et indignanter avellitur¹⁶⁸. Et ideo paululum laborandum¹⁶⁹ nobis est, <V630, f. 15ra> ut¹⁷⁰ indignantes ignorantiae¹⁷¹ praesumptionis¹⁷² <O93, f. 2va> scientiae¹⁷³ ratione reseceamus¹⁷⁴ ¹⁷⁵, <Bcan4, f. 34r> in his praecipue, qui in aliquibus minus¹⁷⁶ rectis opinionibus praeventi sunt, per quas quasi sub specie alicuius¹⁷⁷ scientiae ignorantia in¹⁷⁸ ¹⁷⁹ his vehementius¹⁸⁰ radicata est. Nihil enim gravius quam, si <VD38, f. 24va> id, quod ignorat quis, scire se credat et defendat verum esse, quod falsum est. Quod tale est quale¹⁸¹, quis ebrius sobri<I83, f. 26rb>um se putet et¹⁸² agat quidem cuncta ut ebrius, sobrium se tamen et ipse putet et dici a ceteris velit. Ita sunt ergo et hi, qui¹⁸³ ignorantes, quod verum est, speciem tamen alicuius scientiae tenent et mala quasi bona gerant¹⁸⁴ atque ad¹⁸⁵ perniciem¹⁸⁶ <SG670, p. 20b> quasi ad salutem festinant. Propter¹⁸⁷ quod ante omnia properandum est¹⁸⁸ ad agnitionem veritatis, ut possimus quasi lumine nobis inde successo errorum tenebras depellere. Grande enim malum est, ut diximus, ignorantia, sed quia substantiam non habet, facile ab his, qui studiosi sunt, effugatur. Non¹⁸⁹ enim aliud est ignorantia, nisi non agnovisse, quod expedit, ubi autem agnoveris¹⁹⁰, perit¹⁹¹ ignorantia¹⁹². Quaeri¹⁹³ ergo magnopere¹⁹⁴ debet veritatis agnitio, quam nemo alius assignare¹⁹⁵ potest nisi verus propheta. Haec enim¹⁹⁶ porta¹⁹⁷ est vitae¹⁹⁸ volentibus ingredi et sunt operum bonorum pergentibus ad civitatem salutis.

Si quis sane¹⁹⁹ audiens sermonem veri <VD38, f. 24vb> prophetae velit recipere aut nolit et²⁰⁰ amplecti onus eius, id est mandata vitae, habet in sua potestate, liberi enim sumus arbitrii. Nam si hoc esset²⁰¹, ut audientes, <I83, f. 26va> eum iam non²⁰² haberent in potestate aliud facere, quam au<SG670, p. 21a>dierant, vis²⁰³ erat quaedam naturae, per quam liberum²⁰⁴ non esset ad aliam migrare sententiam, aut si rursus²⁰⁵ ²⁰⁶ ex audientibus nullus omnino reciperet, et hoc naturae vis erat, quae unum aliquid²⁰⁷ fieri cogeret²⁰⁸ et alteri parti²⁰⁹ non daret locum. Nunc autem, quia liberum est animo²¹⁰, in quam velit partem, declinare iudicium suum, et quam probaverit eligere viam, constat²¹¹ evidenter inesse hominibus arbitrii libertatem. Igitur, priusquam audiat quis, quod ei expedit²¹², certum est, quia ignoret, et ignorans vult et desiderat, quod non expedit, agere, propter quod pro hoc non²¹³ iudicatur. Cum vero audierit causas erroris sui et rationem veritatis acceperit, tunc si permanserit in his erroribus, quibus dudum²¹⁴ fuerat praeventus²¹⁵, recte iam vocabitur ad iudicium daturus poenis²¹⁶ ²¹⁷, quia vitae huius spatium, <VD38, f. 25ra> quod ad bene vivendum <N442, f. 16ra> accepit, in²¹⁸ ludibriis consumpsit²¹⁹ ²²⁰ errorum. Qui vero audiens haec²²¹ <SG670, p. 21b> libenter accepit²²² et gratulatur bonorum <V630, f. 15rb> sibi doctrinam fuisse delatam²²³, requirat intentius <I83, f. 26vb> et discere non desinat, usquequo cognoscat, si est vere aliud secundum²²⁴, in quo bonis praemia praeparata sunt, et cum certus de hoc fuerit, gratias agat deo, quod

sibi veritatis lumen ostenderit. De cetero dirigat actus suos in omnibus operibus bonis, quorum sibi in futuro mercedem certus est praeparatam demirans²²⁵ per omnia et stupens ceterorum hominum errores, et quod ante oculos positam veritatem nemo videbat²²⁶. Ipse tamen gaudens super divitiis sapientiae, quas invenit, insatiabiliter his perfruatur et exercitio bonorum operum delectetur festinans²²⁷ ad²²⁸ saeculum futurum mundo corde et pura conscientia pervenire, ubi etiam videre deum regem omnium possit. His autem omnibus carere²²⁹ nos et fraudari sola facit ignorantia. Dum enim ignorant homines, quantum boni habeat scientia²³⁰, ignorantiae malum de se non pati<SG670, p. 22a>untur excludi. Nes<VD38, f. 25rb>ciunt enim, quanta sit <Bcan4, f. 34v> in horum permutatione diversitas. Propter²³¹ quod consilium do unicuique discentium libenter praebere aurem verbo dei et cum amore veritatis audire²³², <I83, f. 27ra> quae dicimus, ut mens optimo semine suscepto per bonos actus laetos afferat fructus. Nam si²³³ me docente ea, quae ad salutem pertinent, recipere quis abnuat²³⁴ et animo pravis opinionibus occupato obsistere²³⁵ nititur²³⁶, non ex nobis, sed ex semetipso habebit pereundi causam. Debet enim iusto iudicio examinare²³⁷, quae dicimus, et intellegere, quia verba loquimur veritatis, ut cognitis his, quae sunt, ut sunt²³⁸, et in bonis actibus dirigens viam suam regni caelorum possit particeps inveniri subiciens sibi carnis desideria et dominus eorum factus, ut ita demum²³⁹ etiam ipse fiat dominatoris omnium iocunda possessio. Nam qui permanet in malo et servus est mali, non potest effici portio boni, donec permanet in malo, quia ab ini<SG, f. 22b>tio, ut ante iam diximus, duo regna statuit deus et potestatem <VD38, f. 25va> dedit unicuique hominum, ut illius regni fiat portio, cui se ad oboediendum ipse²⁴⁰ subiecerit. Et quia definitum²⁴¹ est apud deum non posse unum hominem utriusque regni esse servum, omni studio date operam²⁴² ²⁴³ in boni regis aulam ac²⁴⁴ iura²⁴⁵ concurrere. <O93, f. 2vb> Prop<I83, f. 27rb>ter²⁴⁶ hoc denique verus propheta, cum esset praesens nobiscum et quosdam²⁴⁷ ex divitibus negligentes erga dei cultum videret, huius rei ita aperuit veritatem: Nemo potest, inquit, duobus <V630, f. 15va> dominis servire, et non potestis deo servire et mammonae, mammona²⁴⁸ patria eorum voce divitias vocans. Hic ergo verus propheta, qui in Iudaea²⁴⁹ nobis apparuit, ut audistis²⁵⁰, qui stans²⁵¹ publice sola iussione faciebat caecos videre, surdos audire, fugabat daemones, <N442, f. 16rb> aegris²⁵² sanitatem reddebat et mortuis vitam. Cumque nihil ei esset impossibile, etiam cogitationes hominum pervidebat²⁵³, quod nulli est²⁵⁴ possibile <SG670, p. 23a> nisi soli deo. Hic annuntiavit²⁵⁵ regnum dei, cui²⁵⁶ nos de omnibus, quae dicebat, tamquam vero prophetae credidimus²⁵⁷ firmitatem²⁵⁸ fidei nostrae non solum enim²⁵⁹ ex verbis eius, sed²⁶⁰ ex operibus assumentes, quia dicta <VD38, f. 25vb> legis, quae ante multas generationes de praesentia eius exposuerant, in ipso consignantur, et imaginem²⁶¹ ²⁶² gestorum Moysei²⁶³ et ante ipsum patriarchae Iacob ipsius per omnia typum ferebant. Tempus quoque adventus eius, hoc est ipsum, in quo <I83, f. 27va> venerat, praedictum ab his constat, et super omnia, quod esset a gentibus exspectandus sacris litteris compraesens est, quae in eo pariter universa completa sunt. Quod autem Iudaeorum propheta praedixit eum a gentibus exspectandum, supra modum in eo fidem veram firmat²⁶⁴. Si enim dixisset a Iudaeis exspectandum, non aliquid eximium²⁶⁵ prophetasse²⁶⁶ videretur, quod a contribuli²⁶⁷ populo et a propria gente speraretur²⁶⁸ is²⁶⁹, cuius adventus ad salutem mundi fuerat repromissus. Videtur²⁷⁰ enim <SG670, p. 23b> magis consequens²⁷¹ ratio esse, ut hoc fieret, quam magnificentia prophetalis. Nunc autem cum prophetae dicant omnem illam spem, quae de salute mundi repromittitur, et novitatem²⁷² regni, quae instruenda per Christum est, atque omnia, quae de eo indicant²⁷³ ²⁷⁴, ad gentes esse transferendam²⁷⁵, iam non secundum consequentiam²⁷⁶ rerum, sed incredibili quodam vaticinatos²⁷⁷ ²⁷⁸ <VD38, f. 26ra> eventu, magnificentia prophetica confirmatur. Iudaei namque ex initio adfore²⁷⁹ ²⁸⁰ <Bcan4, f. 35r> aliquando hunc virum, per quem cuncta reparentur²⁸¹, verissima traditione susceperant, et cotidie meditantes ac prospicientes, <I83, f. 27vb> quando eius fieret adventus, ubi adesse eum²⁸² viderunt et signa ac prodigia, sicut de eo adscriptum²⁸³ fuerat adimplentem, invidia excaecati agnoscere nequiverunt²⁸⁴ praesentem, in cuius spe²⁸⁵ laetabantur absentes²⁸⁶. Intellexerunt tamen sancti apostoli, qui a deo electi sunt, et nos, qui post ab eis electi sumus. Hoc autem providentia dei factum est, ut agnitio boni huius etiam gentibus tra<SG670, p. 24a>deretur, et hi, qui numquam de eo audie<V630, f. 15vb> rant nec a prophetis didicerant, agnoscerent eum, illi vero, qui quotidianis meditationibus evanuerant, ignorarent. Ecce enim per vos nunc, qui praesentes estis, et desideratis audire doctrinam fidei eius et agnoscere, quis et quomodo et qualis sit eius adventus, prophetica veritas adimpletur. Hoc est enim, quod praedixerant prophetae, quia a vobis quaerendus esset, qui²⁸⁷ de²⁸⁸ eo numquam²⁸⁹ audistis. Et ideo videntes in vobis ipsis prophetica dicta <VD38, f. 26rb> compleri, <N442, f. 16va> huic uni²⁹⁰ recte credens²⁹¹ hunc recte exspectatis, de hoc recte inquiritis, ut non solum exspectetis eum, sed²⁹² et hereditatem²⁹³ regni eius credentes consequamini, secundum quod ipse dixit, quia unus<I83, f. 28ra>quisque illius sit servus, cui se ipse subiecerit. Propterea ergo vigilate²⁹⁴ et dominum deumque²⁹⁵ nostrum vobis conscribite dominum²⁹⁶, qui et caeli ac terrae dominus est, et ad ipsius vos imaginem ac similitudinem reformate, sicut ipse verus prophe<SG670, p. 24b>ta docet dicens: Estote boni et misericordes, sicut et pater vester caelestis misericors est, qui oriri²⁹⁷ facit solem suum super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos. Hunc ergo imitamini²⁹⁸ et hunc²⁹⁹ time³⁰⁰, et sicut mandatum datur hominibus: Dominum deum tuum timebis et ipsi³⁰¹ soli servies.

Infidelibus quidem dormit dominus et absens³⁰² habetur his³⁰³, a quibus esse non creditur, et mandatis eius non oboediunt, atque ob³⁰⁴ id illis videtur quasi dormire³⁰⁵ dominus, quia pro peccatis suis non exaudiuntur.

Quapropter³⁰⁶ cunctis fidelibus et summopere³⁰⁷ omnibus presbyteris et diaconibus ac reliquis clericis attendendum est, ut nihil <VD38, f. 26va> absque episcopi proprii³⁰⁸ licentia³⁰⁹ agant³¹⁰. Non³¹¹ utique missas sine

eius iussu quisque³¹² presbyterorum in sua parrochia agat, non baptizet nec <I83, f. 28rb> quicquam³¹³ absque eius permissu faciat. Similiter³¹⁴ et reliqui populi maiores scilicet et minores per eius licentiam, quicquid agendum est, agant, nec sine eius per<SG670, p. 25a>missu³¹⁵ a³¹⁶ sua³¹⁷ parrochia³¹⁸ abscedant, vel in ea³¹⁹ adventantes³²⁰ morari praesumant. Animae vero eorum ei creditae sunt, ideo omnia³²¹ eius consilio agere debent et eo inconsulto³²² ³²³ nihil. Quicumque³²⁴ enim oboediunt episcopis suis, videntur quidem aliquid gratiae conferre deo, qui autem eis non oboediunt³²⁵, indubitanter rei et reprobi existunt. Porro ipsi a deo donum³²⁶ summi muneris consequantur³²⁷, qui iustitiae³²⁸ ³²⁹ et praecepti eius semitas incedentes suis doctoribus, qui recte episcopi intelleguntur, libenter oboediunt³³⁰. De quibus <V630, f. 16ra> et beatus Petrus, instructor et ordinator noster et princeps apostolorum, manifeste cunctos audientes instruebat dicens: Videntur mihi <O93, f. 3ra> hi³³¹, qui loquuntur verbum veritatis et qui illuminant animas hominum, similes³³² <VD38, f. 26vb> esse radiis solis, qui, ut processerint³³³ et apparuerint mundo, celari ultra aut occultari nullatenus possunt, dum non³³⁴ tam videntur ab hominibus³³⁵, quam videre omnibus praestant. Unde et bene ipsa <SG670, p. 25b> <Bcan4, f. 35v> per se veritas ad veritatis praecones ait: Vos estis lux mundi, et non potest civitas <I83, f. 28va> abscondi supra³³⁶ montem posita, neque accendunt³³⁷ lucernam et ponunt eam sub modio, sed supra³³⁸ candelabrum, ut omnibus luceat, qui in domo sunt. Si quis ergo his oboedierit, deo, ut dictum est, magnum munus offert. Qui autem³³⁹ his restiterit³⁴⁰ aut inoboediens <N442, f. 16vb> exstiterit, non his, sed domino salvatori nostro, cuius legatione funguntur, resistit³⁴¹. Propter quod primum est omnium iustitiam dei regnumque eius inquirere et suis³⁴² iussionibus obtemperare, iustitiam quidem, ut recte agere doceamur³⁴³, regnum vero, ut, quae sit merces posita laboris et patientiae, noverimus, in quo est bonis quidem aeternorum bonorum remuneratio, his autem, qui contra voluntatem eius egerunt³⁴⁴, pro uniuscuiusque gestis³⁴⁵ poenarum digna restitutio. Hic ergo, hoc est in praesen<VD38, f. 27ra>ti vita, positos³⁴⁶ oportet vos agnoscere voluntatem dei, ubi et agendi et³⁴⁷ sacrificandi est locus, <SG670, p. 26a> quoniam³⁴⁸ in aliis locis sacrificare et missas celebrare non licet nisi in his, in quibus episcopus proprius³⁴⁹ ³⁵⁰ iusserit aut ab³⁵¹ episcopo <I83, f. 28vb> regulariter ordinato tenentem³⁵² videlicet civitatem³⁵³ consecratus fuerit³⁵⁴. Aliter enim non sunt haec agenda nec rite celebranda docente nos novo et veteri testamento. Haec apostoli a domino acceperunt et nobis tradiderunt, haec nos docemus vobisque et³⁵⁵ omnibus absque repraehensione tenere et docere, quibus agendum est, mandamus. Unaquaeque³⁵⁶ etenim res suum tempus habet et locum. Operum hic locus est, tempus vero est meritorum saeculum futurum. Ne ergo impediamur³⁵⁷ ordinem locorum ac temporum permutantes, primo quae sit dei iustitia requiramus, ut³⁵⁸ ³⁵⁹ tamquam iter³⁶⁰ acturi abundant³⁶¹ viatico bonis operibus repleamur³⁶², quo³⁶³ possimus ad regnum dei tamquam ad urbem maximam pervenire. Deus enim his, qui recte sentiunt, per ipsa opera mundi, quae fecit, manifestus³⁶⁴ est, ipsius creaturae <SG670, p. 26b> suae utens³⁶⁵ testimonio, et ideo cum de deo dubitatio esse³⁶⁶ ³⁶⁷ <V630, f. 16rb> non debeat, de sola nunc eius iustitia requiramus et regno³⁶⁸. Idcirco³⁶⁹ persuadeo pri<VD38, f. 27rb> mum iustitiam eius esse requirendam, ut per hanc iter agentes et in via positi veritatis verum prophetam invenire possimus, non velocitate pedum, <I83, f. 29ra> sed bonorum operum velocitate currentes³⁷⁰, ut³⁷¹ ipso duce usi³⁷² nullum viae³⁷³ huius patiamur errorem. Si enim ipsum sequentes ingredi meruerimus³⁷⁴ illam, quo³⁷⁵ pervenire cupimus³⁷⁶, civitatem, omnia iam, de quibus quaeritur, oculis videbimus tamquam heredes omnium facti. Intellegite itaque viam³⁷⁷ esse hunc vitae nostrae cursum, viatores eos, qui nos instruunt vel³⁷⁸ qui bona opera gerunt, portam³⁷⁹ vero prophetam³⁸⁰, de quo dicimus, urbem regnum³⁸¹ esse, in quo residet omnipotens pater, quem soli videre possunt³⁸² hi, qui mundo sunt corde. Non ergo vobis difficilis videatur huius itineris labor, quia in fine eius requies erit. Nam et ipse verus propheta ab initio mundi per saeculum currens festinat ad requiem. Adest enim nobis³⁸³ omnibus³⁸⁴ diebus et, si quando necesse est, apparet et corrigit nos, ut obtem<SG670, p. 27a>perantes sibi ad vitam perducat³⁸⁵ aeternam. De his autem <N442, f. 17ra> qui neglegunt viam suae salutis et adhuc non bene fideles et praeceptis eius suorumque pontificum iussionibus inoboedientes vel contumaces <VD38, f. 27va> eis <I83, f. 29rb> existunt, dominus noster Iesus³⁸⁶ Christus mittens discipulos suos praecepit nobis dicens: In³⁸⁷ quamcumque civitatem aut domum introierimus³⁸⁸, dicamus³⁸⁹: Pax huic domui. Et si quidem, inquit³⁹⁰ ³⁹¹, fuerit³⁹² ibi filius pacis, veniet³⁹³ super eum pax vestra, si vero non fuerit, pax vestra ad vos revertetur. Exeuntes autem de domo vel³⁹⁴ de civitate illa etiam <Bcan4, f. 36r> pulverem, qui adhaeserit pedibus nostris³⁹⁵, excutiamus super eos. Tolerabilius erit terrae Sodomorum et Gomorreorum in die iudicii quam illi civitati vel domui. Quod utique ita demum fieri praecepit, si prius in civitate vel domo veritatis sermo praedicetur, ex quo vel recipientes veritatis fidem filii pacis et filii dei fiant, vel non recipientes ar<SG670, p. 27b>guantur quasi inimici pacis et dei. Ita³⁹⁶ ergo et nos magistri instituta sectantes pacem³⁹⁷ primo proponimus auditoribus, ut absque ulla perturbatione possit via salutis agnoscere. Quod si quis pacis verba non suscipit neque acquiescit³⁹⁸ veritati, scimus adversum eum³⁹⁹ pugna⁴⁰⁰ verbi movere et urguere acrius confutando ignorantiam et red<I83, f. 29va>arguen<V630, f. 16va>do peccata⁴⁰¹. Necessario igitur pacem proponimus, ut, si quis est filius pacis, pax nostra veniat super eum, ab eo autem, qui se alienum pacis effecerit, regredietur ad nos pax nostra. Et si iterum in mandatis habemus, ut⁴⁰² venientes <VD38, f. 27vb> ad civitatem discamus prius, quis in ea dignus sit, <O93, f. 3rb> ut⁴⁰³ apud eum cibum sumamus, quanto magis convenit noscere, quis qualisve sit⁴⁰⁴ is, cui immortalitatis⁴⁰⁵ verba credenda sunt. Solliciti enim et valde solliciti⁴⁰⁶ esse⁴⁰⁷ debemus, ne margaritas nostras mittamus ante porcos. Sed et alias ob causas utile est viri huius me habere notitiam. Si enim sciam, <SG670, p. 28a> quia in his, de quibus non potest dubitari, quod bona sint⁴⁰⁸, emendatus est et inculpabilis, hoc est si sobrius, si misericors, si iustus, si mitis et humanus⁴⁰⁹ est⁴¹⁰, quae utique⁴¹¹ bona esse

nullus ambigit⁴¹², tunc consequens videbitur, ut ei, qui obtinet bona⁴¹³ virtutum etiam, quod deest⁴¹⁴ fidei et scientiae, conferatur et, in quibus maculari videtur eius vita, quae est in reliquis probabilis⁴¹⁵, emendetur. Si vero in his, quae palam <I83, f. 29vb> sunt, peccatis involutus permanet et⁴¹⁶ inquinatus⁴¹⁷, non me oportet aliquid de secretioribus et remotis divinae scientiae proloqui, sed magis protestari⁴¹⁸ et convenire eum, ut peccare desinat et actus suos a vitiis emendet. Quod si ingesserit⁴¹⁹ se et provocavit⁴²⁰ nos dicere, quae eum⁴²¹ minus recte agentem non oporteat audire, prudenter⁴²² eum debemus eludere⁴²³. Nam nihil <VD38, f. 28ra> omnino respondere auditorum causae utile⁴²⁴ non videtur, ne forte aestimet⁴²⁵ nos responsionis penuria declinare certamen, et fides eorum laedatur⁴²⁶, non intelligentia <SG670, p. 28b> propositi⁴²⁷ nostri. Magna⁴²⁸ contumelia⁴²⁹ et grave nobis erit <N442, f. 17vb> peccatum, si ita desipiamus⁴³⁰, ut⁴³¹ ⁴³² videamus eum, qui idola colit, esse sobrium, nos, qui deum colimus, sobrii esse recusemus. Non hoc sit inter nos, sed magnum habeamus studium, ut si illi, qui errant⁴³³, homicidium non faciunt, nos ne⁴³⁴ irascamur quidem. Et si illi adulterium non committunt, nos ne⁴³⁵ concupiscamus quidem alienam⁴³⁶ mulierem. Si illi amant proximos suos <I83, f. 30ra>, nos diligamus etiam inimicos nostros. Si illi mutuo⁴³⁷ dant his, qui habent, unde reddant, nos etiam his demus, a quibus recipere⁴³⁸ non speramus. Et per omnia⁴³⁹ nos, qui⁴⁴⁰ aeterni saeculi hereditatem speramus, debemus praecellere eos, qui praesens tantum saeculum norunt⁴⁴¹, scientes, quia, si opera illorum nostris⁴⁴² operibus collata⁴⁴³ ⁴⁴⁴ in die iudicii⁴⁴⁵ similia inveniantur ac paria⁴⁴⁶, confusio nobis erit, quod aequales⁴⁴⁷ <V630, f. 16vb> invenimur⁴⁴⁸ in operibus his, qui propter ignorantiam condemnantur et nullam spem⁴⁴⁹ futuri⁴⁵⁰ saeculi habuerunt⁴⁵¹. Et vere⁴⁵² digna con<SG670, p. 29a>fusio est, ubi nihil <Bcan4, f. 36v> amplius <VD38, f. 28rb> gessimus ab his, quibus amplius intelleximus. Quod si confusio nobis⁴⁵³ erit, aequales his inveniri in operibus bonis, quid⁴⁵⁴ erit nobis, si inferiores nos ac deteriores examinatio⁴⁵⁵ futura repperiat⁴⁵⁶? Audite ergo, quomodo de his nos⁴⁵⁷ ipse verus propheta docuerit. Ad eos autem, qui neglegunt⁴⁵⁸ audire verba sapientiae, ita ait: Regina austri surget⁴⁵⁹ in iudicio cum generatione hac et condemnabit⁴⁶⁰ eam, quia venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis, et ecce plus quam Salomon hic, et non audiunt. Ad eos vero qui de malis actibus gerere poenitentiam detractabant⁴⁶¹, ita ait: Viri Ninivitae surgent in iudicio cum generatione hac, et condemnabunt eam, quia poenitentiam egerunt in praedicatione⁴⁶² Ionae, et ecce plus quam Iona⁴⁶³ hic. Videtis ergo, quomodo eos, qui erudiebantur ex lege, adductis ad exemplum illis, qui ex gentili ignorantia veniebant, et ostendens eos⁴⁶⁴ nec illis aequales⁴⁶⁵ esse, qui <SG670, p. 29b> in errore positi videbantur, ex ipsa tantum⁴⁶⁶ comparatione condemnatos⁴⁶⁷. Ex quibus omnibus sermo, <VD38, f. 28va> quem proposuimus, approbatur, ut⁴⁶⁸ castimonia, quae aliquatenus etiam ab his, qui in errore⁴⁶⁹ sunt positi, custoditur, multo plurius⁴⁷⁰ et attentius et per singulas quasque, sicut supra ostendimus, species a nobis, qui veritatem sequimur, teneatur⁴⁷¹, eo magis, quo apud nos⁴⁷² observantiae⁴⁷³ eius praemia aeterna sunt posita. Aliter enim nemo salvus esse poterit, nisi⁴⁷⁴ his⁴⁷⁵ observationibus pro viri<I83, f. 30va>bus operam dederit. Deus vos in sua voluntate unumquemque in suo ordine semper custo<N442, f. 17va>diat, fratres, et sibi⁴⁷⁶ placere in omnibus concedat. Amen.

O93, f. 3rb; N442, f. 17va; V630, f. 16vb; I83, f. 30va; VD38, f. 28va; SG670, p. 29b; Bcan4, f. 36v

1 *Überschrift*] EPISTOLA SANCTI CLEMENTIS DE REVERENTIA SACERDOTUM EX LIBRO IPSIUS COMPILATA SG670

2 INCIPIT *fehlt* V630

3 GENERALIS] *g*eneralis sancti *Bcan4*

4 *korr. aus* MARIS V630; MAIORIBUS I83; VD38; *Bcan4*

5 A VD38

6 SCRIPTA] SCRIPTA FELICITER I83

7 *am Rande* LVI *Bcan4*

8 *Vor* Clemens *Rubrik* Quod qui sacerdotio domini fruuntur plus scire oporteat ut sibi subditos pleniter docere possint *Bcan4*

9 *minoribusve korr. aus* minoribusque N442; minoribus V630; SG670

10 *claritatis* N442; I83; VD38; *Bcan4*

11 *Vor* Urguet *Rubrik* De cura pastorali *Bcan4*

12 *fratres multus korr. aus* fratres SG670

13 *religiosa invitat*] *religiose vitae* VD38; *religiosa invitat korr. aus* religiosa SG670

14 *invitat korr. aus* *vitat* O93; N442

15 *Vobis korr. aus* Vos O93

16 *frui mini korr. aus* *fui mini* *Bcan4*

17 *ducatu* O93

18 *am Rande* Qualiter episcopi docere debent et subditi audire N442

19 *concilium* I83

20 *accomodare aurem korr. aus* *accomodare* *Bcan4*

21 *am Rande* Quod est episcopis *O93*; *am Rande* Qualiter episcopi docere debent et subditi audire *VD38*; *am Rande* *LVII Bcan4*
22 quia *V630*
23 legationem *I83*; *Bcan4*
24 domini *V630*
25 ac *SG670*
26 cuncti *fehlt SG670*
27 cuncti omnesque] cunctique omnes *V630*
28 maioris *korr. aus maiores Bcan4*
29 et *fehlt SG670*
30 *am Rande* alieni extranei *VD38*
31 exteriores *Bcan4*
32 ac *V630*; *Bcan4*
33 vero *fehlt V630*
34 legationem *Bcan4*
35 et qui vos spernit, me spernit et qui vos recipit, me recipit *fehlt VD38*
36 *am Rande* De filiis circa patrem rebellibus *I83*
37 *Vor Nichil Rubrik* De filiis circa patrem rebellibus et qualiter circa singulorum se curam exercent *Bcan4*
38 iniustus *korr. aus iniustitius V630*
39 inhonestus *korr. aus honestus V630*
40 protervos] propter vos *Bcan4*
41 monemur *SG670*
42 deus *SG670*
43 in *fehlt SG670*
44 ipsi *korr. aus ipso O93*; *V630*
45 aliter *korr. aus alter V630*
46 aliter terra] terra aliter *Bcan4*
47 pariat *O93*; *VD38*
48 *am Rande* infusa *VD38*
49 *am Rande* dimiserit *VD38*
50 siverit *korr. aus sinuerit O93*; *V630*; *N442*; sinuerit *VD38*
51 doctoribus *I83*; *VD38*; *SG670*; *Bcan4*
52 suis *korr. aus suus I83*
53 restiterit *Bcan4*
54 est arbori illi] arbori illi erit *SG670*
55 arbor *I83*
56 igne *Bcan4*
57 *am Rande* *LVIII Bcan4*
58 positionis *I83*; compositionis *korr. aus positionis Bcan4*
59 plebem] populos *korr. aus populo V630*
60 et *fehlt V630*
61 et *fehlt V630*
62 et gratia] gratia et *SG670*
63 *am Rande* praeclaras *VD38*
64 eximias inter homines *korr. aus eximias SG670*
65 *interlinear* tribuat *VD38*
66 conferat *korr. aus conferant V630*
67 *am Rande* *LVIII Bcan4*
68 sacro chrismate] sacra chrisma *V630*
69 crismate *korr. aus crisma O93*
70 sacris *fehlt V630*
71 pretiosius *N442*
72 *am Rande* valde *VD38*
73 tentem *VD38*
74 *am Rande* tribuatur *VD38*
75 christum *SG670*
76 *am Rande* diligentius *VD38*
77 *am Rande* *LX Bcan4*
78 conservos *korr. aus cumservos Bcan4*
79 *am Rande* *LXI Bcan4*

- 80 omnium curam] curam omnium *Bcan4*
81 servisque *korr. aus servosque O93; servisque korr. aus servorumque V630*
82 eorum *I83; VD38; SG670; Bcan4*
83 viduarum *korr. aus viduam I83*
84 *am Rande studiosius VD38*
85 totum *korr. aus tot Bcan4*
86 *am Rande exegerit VD38*
87 ad *I83*
88 Agite *korr. aus Agote O93; Agetote N442; I83; Bcan4; Agitote VD38; SG670*
89 accedentis *Bcan4*
90 vestrae *SG670; Bcan4*
91 instruere *korr. aus instuere Bcan4*
92 *am Rande inscios VD38*
93 eumque ut *korr. aus eumque V630*
94 et *fehlt SG670*
95 populum sibi commissum ceu proprios filios amare *fehlt SG670*
96 seu *I83*
97 caelestis *V630*
98 sed] sed et *SG670*
99 faciant *korr. aus faciunt VD38*
100 Vor Si] LXII De his qui christiana baptizari nituntur qualiter se habeant et de ceteris fidelibus Qualiter ei qui fidelis existere voluerit baptismum sit tribuendum LXII *Bcan4*
101 *am Rande spoliatus purgatus VD38*
102 exutus *korr. aus exutis O93*
103 bonorum *fehlt SG670*
104 *interlinear* ex operibus *VD38*
105 sacerdotium, *interlinear* vel tem *V630*
106 misteria *korr. aus ministeria Bcan4*
107 *am Rande* tribuat *VD38*
108 *am Rande* perficiendo *VD38*
109 Baptizetur *N442; SG670; Baptizator I83; Bcan4*
110 autem unusquisque in aquis perhennibus nomine trinę beatitudinis invocato super se *korr. aus autem Bcan4*
111 *am Rande* perpetuis *VD38*
112 nomine *korr. aus nomina V630*
113 *interlinear* ad extremum *VD38*
114 demun *Bcan4*
115 hoc *N442; VD38*
116 *am Rande* LXIII *Bcan4*
117 propter *fehlt I83*
118 nobilitem *I83*
119 a *korr. aus aut Bcan4*
120 aut *korr. aus au SG670*
121 vivit *fehlt V630*
122 ergo non *korr. aus ergo O93*
123 non] non in *VD38*
124 omnibus *korr. aus omnibus SG670*
125 *am Rande* desideratum *VD38*
126 nil *I83*
127 est *fehlt SG670*
128 est pretiosius] pretiosius est *Bcan4*
129 pretiosius *korr. aus pretius O93; preciosius korr. aus pretiosius est V630*
130 *am Rande* LXVIII *Bcan4*
131 eumque *SG670; eique] eique esse korr. aus eique Bcan4*
132 dominationem *V630*
133 et sicut *korr. aus et sicut et N442; sicut et V630*
134 sicut] sicut et *VD38*
135 rationalis *SG670*
136 Hinc *I83; VD38; SG670; Bcan4*
137 *interlinear* vel vivis *V630*
138 viribus *SG670*

[139](#) fragilitati SG670
[140](#) simul et fragilitati *fehlt* VD38
[141](#) *am Rande* debitor V630; VD38
[142](#) obnixius VD38
[143](#) *am Rande* LXV Bcan4
[144](#) quia sicut *korr. aus* quasi V630
[145](#) impassibiles *korr. aus* passibiles Bcan4
[146](#) passibiles I83
[147](#) *interlinear* o SG670
[148](#) fide aliorum] fideliorum SG670
[149](#) hinc *korr. aus* hic Bcan4
[150](#) transiet SG670
[151](#) nos V30
[152](#) *am Rande* immiserant VD38
[153](#) curant SG670
[154](#) quam patientibus] in patientibus quam SG670
[155](#) curantibus vero *korr. aus* curantibus N442
[156](#) vere Bcan4
[157](#) *am Rande* debitorem VD38
[158](#) obnixium VD38
[159](#) *am Rande* LXVI Bcan4
[160](#) hominibus V630
[161](#) omnium mater *korr. aus* mater omnium V630
[162](#) *am Rande* stultitia sive pigritia VD38
[163](#) *interlinear* nutritur VD38
[164](#) atque] et quae I83; Bcan4
[165](#) *interlinear* firmatur VD38
[166](#) quis *korr. aus* qui O93
[167](#) velut] velut ab *korr. aus* velut SG670
[168](#) *am Rande* expellitur VD38
[169](#) laborandum nobis] nobis laborandum VD38
[170](#) et V630
[171](#) ignorantiam VD38
[172](#) praesumptioni SG670
[173](#) scientiae] scientiae eam *korr. aus* scientiae SG670
[174](#) *am Rande* abscondimus VD38
[175](#) recensemus V630
[176](#) minus *korr. aus* minus VD38
[177](#) alicuiusdam O93; N442; cuiusdam VD38
[178](#) ut N442; I83; Bcan4
[179](#) in his] utilis VD38
[180](#) *am Rande* fortius VD38
[181](#) quale] quale si V630; quale si *korr. aus* quale SG670
[182](#) et agat quidem cuncta ut ebrius sobrius *fehlt* V630
[183](#) qui *fehlt* V630
[184](#) gerunt *korr. aus* gerant V630; gerunt VD38; SG670
[185](#) *am Rande* ad mortem VD38
[186](#) perneciem SG670
[187](#) Propter quod *korr. aus* Propter Bcan4
[188](#) est *fehlt* O93
[189](#) *am Rande* Hic dicit quod sit ignorantia VD38
[190](#) cognoveris V630
[191](#) perit *fehlt* SG670
[192](#) ignorantiam SG670
[193](#) *am Rande* LXVII Bcan4
[194](#) *am Rande* magno studio VD38
[195](#) *am Rande* demonstrare VD38
[196](#) enim *fehlt* I83
[197](#) via V630
[198](#) vitae] vitae esse *korr. aus* vitae SG670

[199](#) *am Rande certe VD38*
[200](#) *et fehlt VD38*
[201](#) *est N442; I83; VD38; Bcan4; est, interlinear esset SG670*
[202](#) *non fehlt VD38*
[203](#) *am Rande possibilitatem VD38*
[204](#) *liberus Bcan4*
[205](#) *am Rande iterum VD38*
[206](#) *rursum SG670*
[207](#) *aliquid fieri cogeret] fieri cogerit aliquid korr. aus fiere cogerit aliquid Bcan4*
[208](#) *am Rande impelleret VD38*
[209](#) *parti korr. aus pati Bcan4*
[210](#) *ammo SG670*
[211](#) *am Rande Certum est VD38*
[212](#) *am Rande necessarium est VD38*
[213](#) *am Rande non damnatur VD38*
[214](#) *am Rande ante VD38*
[215](#) *am Rande preoccupatus captus VD38*
[216](#) *interlinear a SG670*
[217](#) *pēnas V630*
[218](#) *am Rande deceptionibus VD38*
[219](#) *am Rande finivit terminavit VD38*
[220](#) *consumpserit V630*
[221](#) *haec fehlt V630*
[222](#) *accepit korr. zu accipit V630; accipit SG670*
[223](#) *am Rande data deductam VD38*
[224](#) *secum SG670*
[225](#) *Admirans SG670*
[226](#) *videbat korr. aus videat I83*
[227](#) *festinans] Eestimans se SG670*
[228](#) *ad korr. aus a VD38*
[229](#) *am Rande non habere VD38*
[230](#) *scientiam N442*
[231](#) *am Rande LXVIII Bcan4*
[232](#) *audire korr. aus audite V630*
[233](#) *si me] sine V630*
[234](#) *am Rande respuit VD38*
[235](#) *am Rande Contradicere VD38*
[236](#) *interlinear temptat VD38*
[237](#) *am Rande investigare VD38*
[238](#) *sint SG670*
[239](#) *demun Bcan4*
[240](#) *spe N442; I83; VD38; Bcan4*
[241](#) *diffinitum I83*
[242](#) *am Rande diligentiam VD38*
[243](#) *operam] operam ut SG670*
[244](#) *valeatis SG670*
[245](#) *iure N442; I83; SG670; Bcan4*
[246](#) *am Rande LXVIII Bcan4*
[247](#) *quosdam korr. aus quasdam SG670*
[248](#) *Mammonam SG670*
[249](#) *iudaea korr. aus iudae I83*
[250](#) *audistis korr. aus adistis O93*
[251](#) *stans] stans bene I83; Bcan4; stans pene SG670*
[252](#) *aegri I83*
[253](#) *praevidebat SG670; Bcan4*
[254](#) *esset V630; VD38*
[255](#) *annuntiabat V630*
[256](#) *cuius Bcan4*
[257](#) *credimus I83; VD38; SG670; Bcan4*
[258](#) *firmitate SG670*

259 enim *fehlt* V630; etiam *korr. aus* enim SG670
260 sed ex *korr. aus* sed Bcan4
261 *interlinear* go SG670
262 imagines VD38; himagines *korr. aus* himaginem Bcan4
263 moyse I83; moysi VD38; moyses, *interlinear* si SG670
264 firmavit *korr. aus* firmam SG670
265 *am Rande* preclarum VD38
266 prophetae SG670
267 *am Rande* cognato propinquo ex communi tribu orto VD38
268 separaretur Bcan4
269 is *fehlt* SG670
270 Videretur *korr. aus* Videtur SG670
271 *am Rande* conveniens VD38
272 novitate I83
273 *interlinear* s SG670
274 indicant *korr. aus* indicat O93; iudicantur V630
275 transferenda V630; VD38; SG670
276 *am Rande* congruentiam VD38
277 *am Rande* predixisse VD38
278 vaticinatus, *interlinear* genitivus SG670
279 *am Rande* adesse VD38
280 afore Bcan4
281 repararentur *korr. aus* reparentur SG670; Bcan4
282 eum *fehlt* V630
283 scriptum SG670
284 *am Rande* non potuerunt VD38
285 spem SG670
286 absentis *korr. aus* absentes SG670; absentes *korr. aus* absentes Bcan4
287 qui de eo *korr. aus* quid eo V630
288 de eo] deo V630
289 num I83
290 veni VD38
291 creditis V630; credentes I83; VD38; SG670; Bcan4
292 sed et *korr. aus* sed O93
293 hereditatis I83
294 vigilate *korr. aus* vilate O93
295 deumque] deum quem Bcan4
296 dominum *fehlt* VD38
297 criri VD38
298 imitamimi VD38
299 hunc *korr. aus* huc SG670
300 timete et *korr. aus* timete O93
301 illi SG670; Bcan4
302 abscons Bcan4
303 eis SG670
304 ob id illis] odibilibus *korr. aus* odibilis SG670
305 dormiret Bcan4
306 *am Rande* LXX Bcan4
307 *am Rande* summo studio VD38
308 proprii *korr. aus* propria SG670
309 licentiam N442
310 agunt I83
311 *am Rande* Hic dicit quod sine licentia episcopi nullus in eius parrochia missam celebrare debent VD38
312 quisquam SG670
313 quisquam V630; quisquam, *interlinear* c SG670
314 Similiter et reliqui populi maiores scilicet et minores per eius licentiam quidquid agendum est agant nec sine eius permissu a sua parrochia abscedant, vel in ea adventantes morari praesumant *fehlt* I83
315 permissu *korr. aus* permissu SG670
316 a *korr. zu* ad VD38
317 sua parrochia abscedant] suam parrochiam accedant VD38

318 porroecia *SG670*
319 eam *SG670*
320 am *Rande* advenientes *VD38*
321 omnia eius] eius omnia *Bcan4*
322 am *Rande* ininterrogato *VD38*
323 inconsultu *Bcan4*
324 am *Rande* Quanta sit pontificalis iussio *I83*
325 oboediunt *korr. aus* obodiunt *I83*
326 domum *I83*; donum *korr. aus* domum *Bcan4*
327 consequuntur *V630*; *I83*; *SG670*; *Bcan4*
328 iustę *Bcan4*
329 iustitiae et praecepti *korr. aus* iustitiae *V630*
330 oboediunt *korr. aus* obodiunt *I83*
331 hi *fehlt* *V630*; *I83*; *SG670*; *Bcan4*
332 similis *N442*; *Bcan4*
333 praecesserint *I83*; *Bcan4*
334 non tam] portam *V630*
335 omnibus *VD38*
336 super *VD38*
337 accendunt *korr. aus* accedunt *Bcan4*
338 super *N442*; *SG670*; *Bcan4*
339 autem his *korr. aus* autem *O93*
340 resisterit *O93*; restiterit *korr. aus* resisterit *V630*
341 resistit *korr. aus* resistunt *SG670*
342 *interlinear* eius *SG670*
343 doceamus *V630*; *VD38*
344 egerint *korr. aus* egerunt *SG670*
345 actibus *korr. aus* agentis *SG670*
346 positus, *interlinear* o *SG670*
347 et *korr. aus* e *VD38*
348 am *Rande* De missis celebrandis *I83*
349 propitius *VD38*
350 proprius iusserit] propriusserit *korr. aus* proprius *O93*
351 ab *fehlt* *VD38*
352 tenente *VD38*; *SG670*
353 civitatem] civitatem ubi *SG670*
354 fuerit *korr. aus* fuerat *N442*
355 haec *SG670*
356 am *Rande* *LXXI* *Bcan4*
357 impediamus *VD38*
358 vi *I83*
359 ut tamquam] vitam quam *O93*; *I83*; *SG670*; vitamque *VD38*; viamque quam *Bcan4*
360 iter] interim sumus *korr. aus* interim *SG670*
361 abundanti viatico] abundantibus ac *SG670*
362 repleamus *VD38*; *SG670*
363 quo, *interlinear* a *SG670*
364 manifestus est *korr. aus* manifestus *V630*
365 am *Rande* approbans *VD38*
366 esse non debeat, de sola nunc eius iustitia requiramus et regno. Idcirco persuadeo primum iustitiam eius esse] esset *I83*; esse non debeat, de sola nunc eius iustitia requiramus et regno. Idcirco persuadeo primum iustitiam eius esse] esse non debeat de sola nunc eius iustitia requiramus et regnum Ideo persuadeo primum iustitiam requirandam *korr. aus* esset requirenda *Bcan4*
367 esse non debeat de sola nunc eius iustitia requiramus et regno. Idcirco persuadeo primum iustitiam eius esse requirendam, ut per hanc iter agentes et in via positi veritatis verum prophetam] est si requirentes *SG670*; esse non debeat de sola nunc eius iustitia requiramus et regnum. Ideo persuadeo primum iustitiam eius esse requirendam, ut per hanc iter agentes et in via positi veritatis verum prophetam *korr. aus* esset *Bcan4*
368 regno *korr. aus* regna *V630*; regnum *Bcan4*
369 Ideo *VD38*; *Bcan4*
370 curramus *korr. aus* currentes *SG670*
371 et *I83*

[372](#) usi *fehlt* SG670
[373](#) vitae SG670
[374](#) meruerimus *korr. aus* meruimus N442; meruimus I83; Bcan4; merebimur SG670
[375](#) quam Bcan4
[376](#) cupimus civitatem] civitatem cupimus Bcan4
[377](#) viam *korr. aus* vitam N442; vitam V630; vita Bcan4
[378](#) sed Bcan4
[379](#) porta O93; I83; Bcan4
[380](#) propheta I83
[381](#) regnum *fehlt* V630
[382](#) possint I83
[383](#) vobis V630
[384](#) omnibus diebus] omni die SG670
[385](#) perducat aeternam] eternam perducat Bcan4
[386](#) hiesus *korr. aus* hisus Bcan4
[387](#) In] ut in V630
[388](#) introieritis N442; I83; SG670; introieritis *korr. aus* introietis Bcan4
[389](#) dicite I83; SG670; Bcan4
[390](#) inquit *fehlt* VD38
[391](#) inquit fuerit] fuerit inquit I83; SG670; Bcan4
[392](#) fuerit ibi filius pacis, veniet super eum pax vestra; si vero non *fehlt* VD38
[393](#) veniat O93; V630; Bcan4
[394](#) vel de *korr. aus* vel Bcan4
[395](#) vestris Bcan4
[396](#) am Rande LXXII Bcan4
[397](#) pace I83
[398](#) adquiescet I83
[399](#) eos SG670
[400](#) pugnam VD38; SG670
[401](#) peccata *korr. aus* peccato VD38
[402](#) et I83; Bcan4
[403](#) ut *fehlt* VD38; et SG670
[404](#) fit Bcan4
[405](#) mortalitatis O93; N442; I83; Bcan4
[406](#) sollicitate SG670
[407](#) ee I83
[408](#) sit I83; Bcan4
[409](#) humanus *korr. aus* hamanus V630
[410](#) est *fehlt* V630
[411](#) utique *fehlt* SG670
[412](#) am Rande dubitat VD38
[413](#) bonum SG670
[414](#) est N442; dee I83
[415](#) am Rande perfecta VD38
[416](#) et *fehlt* V630
[417](#) am Rande sordidatus VD38
[418](#) am Rande adfirmare VD38
[419](#) am Rande inmerserit contraxerit VD38
[420](#) provocaverit V630; SG670; provocabit VD38
[421](#) eum *fehlt* V630
[422](#) prudenter *korr. aus* providenter N442
[423](#) am Rande subplantare subvenire VD38
[424](#) utile *fehlt* V630
[425](#) aestiment V630; aestiment *korr. aus* aestimet SG670
[426](#) am Rande frangatur VD38
[427](#) praepositi V630
[428](#) am Rande LXXIII Bcan4
[429](#) am Rande obprobrium VD38
[430](#) am Rande ad sapientiam recedamus VD38
[431](#) et N442; I83; VD38; Bcan4

[432](#) ut videamus eum] eum et videamus *korr. aus* eum O93
[433](#) errant *korr. aus* erant VD38
[434](#) nec SG670
[435](#) nec SG670
[436](#) aliena VD38
[437](#) *am Rande* se invicem commodantur VD38
[438](#) accipere SG670
[439](#) omnia nos *korr. aus* omnia O93
[440](#) quia V630
[441](#) *am Rande* Cognoscunt VD38
[442](#) nostris *korr. aus* nostros V630
[443](#) *am Rande* comparata VD38
[444](#) collota VD38
[445](#) iudicii *korr. aus* iudicio O93; iudicii *korr. aus* iudicia SG670
[446](#) *am Rande* equalia VD38
[447](#) equalis I83
[448](#) invenimus VD38
[449](#) spe O93
[450](#) futuris I83
[451](#) habuerint I83; VD38; Bcan4
[452](#) vera VD38
[453](#) vobis, *interlinear n* SG670
[454](#) quid *korr. aus* quod SG670
[455](#) *am Rande* iudicio VD38
[456](#) repperiatur SG670
[457](#) nos *fehlt* I83
[458](#) negligunt audire] negligenter audiunt SG670
[459](#) surget *korr. aus* surgit N442; surgit O83
[460](#) condemnavit O93
[461](#) *am Rande* respuebant VD38
[462](#) predicationem I83
[463](#) Iona hic] sonas VD38
[464](#) eos *fehlt* Bcan4
[465](#) aquales V630; aequalis *korr. aus* aequalis N442
[466](#) tantum comparatione] comparatione tantum Bcan4
[467](#) condemnat SG670
[468](#) ut] ut si *korr. aus* ut SG670
[469](#) errores *korr. aus* errore I83
[470](#) *am Rande* maius VD38
[471](#) teneatur] teneatur et *korr. aus* teneatur SG670
[472](#) nos *fehlt* I83
[473](#) observantiae *korr. aus* observantia SG670
[474](#) nisi his] nihil N442; I83
[475](#) his *fehlt* O93; SG670; Bcan4; qui VD38
[476](#) sibi *korr. aus* si N442